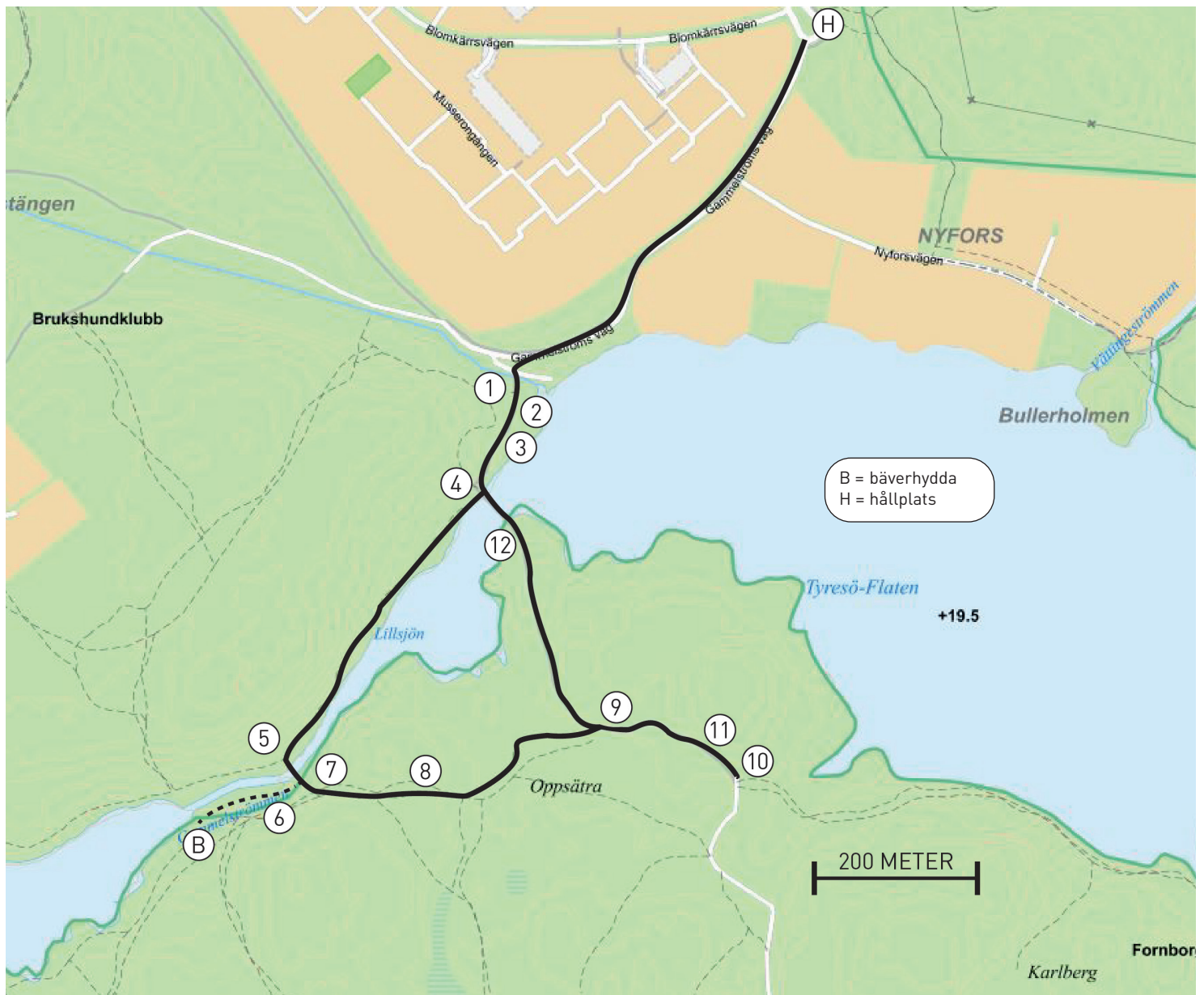

Gammelström och Tyresö-Flaten

tyreso.se/naturguidningar

Gammelström och Tyresö-Flaten

Vandringen går längs Tyresö-Flatens norra strand till Gammelströms porlande vatten och vidare in i Tyresta naturreservat. Tyresta är Sveriges största gammelskog söder om Dalälven. I skogen möts du av mossklädda marker och hängande lavar. Turen fortsätter till de blomrika kulturmarkerna vid Oppsätra och tallbällarna vid Lillsjön.

Start och avslutning: Busshållplats Nyfors (buss 873).

Tillgänglighet: Det går att ta sig till Gammelström med barnvagn. Även sträckan Oppsätra–Lillsjön fungerar med barnvagn. Däremot är skogsstigen mellan Gammelström och Oppsätra lite knöligare. Hela sträckningen är lättvandrad.

Flora: Du hittar alla blommor på virtuella floran, linnaeus.nrm.se/flora.

Gå Gammelströmsvägen cirka 500 meter till Tyresta-skylden vid parkeringen.

1. Tyrestaskylden och vriden torraka

Skylden välkomnar dig till Tyresta. Tittar du på kartan ser du att du inte befinner dig i Tyresta riktigt ännu, men på andra sidan Tyresö-Flaten breder Tyrestaskogen ut sig. Mitt emot skylden på andra sidan gångvägen står en gammal vriden torraka (dött stående träd). Den här torrakan är, trots att själva trädet är dött, fullt av liv. Tittar du närmare på stammen ser du många små hål som är spår av olika skalbaggar och andra insekter som bor inne i den döda stammen. De större hålen har hackspettarna gjort när de letar efter dessa insekter. Hackspettar och många andra fåglar gynnas av murken och död ved. Det är lättare att hacka i den lite uppmjukade veden, och i de döende träden skapas naturliga bohål som gärna intas av fladdermöss och hålhäckande fåglar. Därför är det viktigt att stubbar och döda träd får vara kvar i skogen, särskilt som död ved är en bristvara i vårt moderna skogsbruk.

Gå ut på hållen vid Tyresö-Flaten.

2. Tyresö-Flaten och Kattfot

Tyresö-Flaten ingår i Tyresås sjösystem som består av ett 30-tal sjöar och lika många vattendrag. Källorna finns i Hanveden, Botkyrka, Gömmarskogen i Huddinge och Tyresta nationalpark. På sin väg mot havet passerar vattnet förbi flera av södra Storstockholms tätorter. Vattnet rinner ut i Östersjön via Uddby kvarn och Follbrinksströmmen i Tyresö. Tyresö-Flaten är den djupaste sjön i hela sjösystemet. Som djupast är den ungefär 25 meter.

En bit ner på torrbacken till vänster om berghällen växer ett litet bestånd kattfot, som blommar i maj – juni. En syn som blivit allt ovanligare. Så spana gärna efter kattfoten, men plocka dem inte! Kattfot är en hagmarksväxt som trivs på torra växtplatser som den här torrbacken. Om du tittar på bladens undersidor, ser du att de är vitt ullhåriga. Det vita luddet minskar avdunstningen och är en anpassning till kattfotens torra växtplatser. Bladen växer i en rosett tätt tryckta till marken. Det gör att det är svårt

för korna att komma åt bladen med sina stora mular. I och med att våra hagmarker har minskat så har även kattfoten minskat kraftigt i vårt landskap. När kattfoten och andra ängs- och hagmarksväxter försvinner, försvinner inte bara blomman utan även pollinerande insekter och en del av vårt kulturarv.

Följ Tyresö-Flaten en bit. Längs vägen är det gott om spår av bäver som har fällt aspar och andra lövträd. En bit bortanför Gammelström, på Tyrestasidan finns det en bäverhydda.

3. Bäver

Bävaren är Europas största gnagare. Den är en utpräglad växtätare vars favoritträd är asp, men den äter även björk och sälg. Bävaren fäller träd för att få mat, men också för att kunna bygga sin hydda och anlägga dammar. På så sätt är bävaren en av våra viktigaste naturvårdare. De döda träddelarna som hamnar i vattnet skapar livsmiljöer för många olika vattenlevande djur liksom dammarna som bävaren anlägger. Det blir nya våtmarker, något som vi numera har en brist på i vårt landskap.

Bävaren är det djur som i förhållande till sin storlek haft störst ekonomisk betydelse i Sverige. Man använde praktiskt taget alla delar av djuret, även om pälsen, köttet och den så kallade bävergällen som var mest åtråvärda. Bävergällen finns i körtlar vid analöppningen och innehåller ämnen som är nära släkt med acetylsalicylsyra (den aktiva beståndsdel i en del värktabletter). Bävaren jagades så hårt att den var helt utrotad 1871, men har kommit tillbaka tack vare utplantering i Jämtland på 1920- och 30-talen. Om du ska lyckas få syn på bäver bör du vara ute i skymningen, sitta still och vara tyst.

Fortsätt följa Tyresö-Flaten. Stanna strax före bron. Efter vägen växer det liljekonvalj, gråfibbla och liten blåklocka.

4. Liljekonvalj, gråfibbla och blåklocka

Liljekonvaljen hittar du både till höger och vänster om gångvägen. Stick gärna ner näsan i blommorna och dofta på dem. Men plocka dem inte! Liljekonvalj är fridlyst i Stockholms län. Med sin rena milda doft och vita oskuldsfulla färg har liljekonvaljen fått symbolisera Jungfru Maria och den obefläckade avlelsen. När den blommat över får liljekonvaljen röda bär, som liksom resten av växten är giftiga.

På den lilla torrbacken till höger om gångvägen växer gråfibblor som blommar från maj till augusti. Gråfibblan är en liten ljusgul korgblommig blomma som trivs på torra solvarma backar som den här södersluttningen. Titta på bladens undersidor. Precis som kattfoten är de ludna för att minska avdunstningen.

Längre fram på sensommaren och hösten blommar liten blåklocka här. Blåklockan har en lång blomningstid och kan blomma långt in i november. Förr tänkte man att blommorna var kjolar som älvorna hade hängt på tork. När det regnar böjer sig blåklockans blommor neråt. Då kan insekter använda blomman som ett paraply, samtidigt som de bidrar till pollineringen.

Fortsätt på gångvägen till nästa bro. I strandkanten växer pors. Om du gnuggar på knopparna känner du den kryddlika doften, som Harry Martinsson liknade vid lavendel. **Gå över bron vid Gammelström.**

5. Gammelström

Stanna gärna upp på bron och lyssna till det porlande vattnet. Den slingrande ån som kantas av alrötter påminner nästan om ett mangroveträsk. Slingrande rinnande vatten är en viktig livs- och spridningsmiljö för många vattenlevande växter och djur. På vintern ser man ofta strömstaren här i närheten,

en fågel som behöver rinnande vatten och därför övervintrar här i Tyresö. En annan plats där strömstaren ofta syns är Nyfors.

Gå till höger ett litet stycke efter bron.

På båda sidor om gångvägen växer ett bestånd sårlåka med mörka läderartade handflikiga blad och vita små blommor.

6. Sårlåka

Sårlåkan blommar i maj-juni med vita små blommor på en lång stängel. Den är ovanlig och en indikator för artrika skogsmiljöer. Namnet kommer av att man förr gjorde en dekokt på dess blad och använde som sårmedel.

Vänd tillbaka till brofästet och gå till Tyresta-skylden. (Om du istället fortsätter några hundra meter längs gångvägen hittar du bäverhyddan vid Långsjöns strand).

7. Tyresta

Nu är du inne i Tyresta på riktigt! Tyresta naturreservat och nationalpark är nästan 5000 hektar stort och Sveriges största naturskog eller gammelskog söder om Dalälven. Det är ju helt fantastiskt att vi har en sådan här fin skog i storstadens närhet, samtidigt som det är lite skrämmande att man måste åka till Stockholm för att få uppleva riktig skog. Nu kommer vi bara att nosa i kanten av Tyresta, men gå gärna längre in i skogen också. Du hittar mer information på skylden.

I maj-juni blommar ekorrhör på marken vid skylden. Den tillhör samma familj som liljekonvalj med två hjärtlika blad och vita väldoftande blommor som sitter i täta klasar på en stjälk. Precis som liljekonvaljen är hela växten giftig.

Följ den breda stigen som går i brons förlängning, uppför backen in i Tyresta. Även om du bara nosar i kanten av gammelskogen så kommer du märka att det är en härlig skog att vandra i.

8. Skogen

Titta dig omkring i skogen! Här växer träd av olika åldrar. Marken är klädd av olika mossor i skiftande gröna nyanser. Och många av träden är döda eller döende, både torrakor och lågor (liggande döda träd). Träd som har dött av ålder, inte av någon motorsåg. På många av granarna växer det olika hängande lavar som skägg- och tagel-lav. Hänglavarna växer långsamt och behöver ren luft för att kunna leva, så när man ser långa hängande lavar som här, är det ett tecken på att skogen fått växa i fred under en lång tid och att luften är ren. Stanna gärna upp och fyll dina lungor med den rena skogsluften!

Gammelskogen är en av våra artrikaste naturtyper med en fantastisk mångfald av mossor, lavar, svampar, ormbunkar och fåglar. Tyvärr blir våra gammelskogar allt ovanligare. Istället för en rik gammelskog har vi fått en monokultur, som snarare är en granåker med kalhyggen än en riktig skog. Över hälften av Sveriges utrotningshotade arter är hotade pga skogsbruket. Många av dessa arter har en frizon här i Tyresta.

Följ stigen till vänster mot Oppsätra. Efter ett tag öppnar sig skogen och det blir lite ljusare, vilket tyder på att det tidigare gått djur och betat här.

9. Oppsätra

Ruinerna är rester från det lilla torpet Oppsätra som uppfördes 1647 av drängen Ingevald Jonsson som arbetade vid krutbruket i Wättinge (dagens Nyfors). Namnet sätra kommer av säter som betyder utmarksäng. Det vill säga lite sämre marker att odla på som torparna ofta var förpassade till. Du hittar mer information om torpet på skylden. Runt torpet växer det en hel del blommor som är typiska för torpmiljöer och ängsmarker. Några av de blommor du kan hitta

här är backnejlika, gulmåra, syrébuskar, rödklöver, johannesört, rölleka, gulsporre, smörblommor, teveronika och såpnejlika. Såpnejlika blommor på sensommaren med stora rosa eller vita blommor. Den växer ofta runt gårdar och torp och användes både för att göra såpa och som läkeväxt.

Stanna gärna upp och titta in i de olika blommorna. Många har sinnrika anpassningar för att locka pollinatörer. Den lilla rosa backnejlikan är till exempel vit i mitten. Den rosa färgen fungerar som en reklamskylt för att locka dit pollinatörerna medan den vita kontrastfärgen blir som en vägvisare som leder insekterna rätt så att det verkligen fastnar pollen på dem som lossnar i nästa blomma.

Ta till höger på gångvägen (röd-vit-markerad på kartan) en bit bort till några grovstammiga ekar som växer på vänster sida. Spana efter blommor längs vägen. Du hittar säkert fler sorters blommor.

10. Ek

Precis som de olika ängsblommorna är eken en del av kulturlandskapet. Eken är helt fantastisk när det gäller biologisk mångfald. I och på en enda ek kan det finnas uppemot 1 500 olika arter insekter, spindeldjur, mossor, svampar och lavar. Ju äldre eken är, desto fler arter lever i och på den. Så småningom blir det större håligheter som blir fina boplatser för kattugglor och andra hålhäckande fåglar. För att eken och dess invånare ska trivas krävs att den kan breda ut sin vida krona och bli riktigt spärrkronig. Tidigare hjälpte betande djur till att hålla efter uppväxande sly och unga granar som annars skulle tränga in i ekkronan men idag hotas många av våra ekar av igenväxning.

På marken under eken växer gullviva, mid-sommarblomster, gökärt och många andra vår- och försommarblommor. Invid eken växer några enebuskar.

11. En

Precis som eken är enen en del av ett öppet betat kulturlandskap. Den är också ljuskrävande och därför typisk för hagar och öppnare marker. Våra hagmarksväxter har utvecklat olika försvar mot betet. Kattfoten hade ju sina blad tätt tryckta till marken så att inte korna kan komma åt dem med sina mular. Detsamma gäller gullvivan. Smörblommor är giftiga för att slippa bli uppätta. Och enen har taggiga barr som skydd.

Enens bär, som är uppskattade kryddor till dricka och vilträtter, mognar först det tredje året och får då sin blåsvarta färg. På en och samma en hittar du enbär i alla åldersstadier, både blåsvarta och de omogna gröna. För att kunna skörda enbären från de taggiga buskarna lade man förr en duk under buskarna och slog dem med stötar. På så sätt satt de omogna bären kvar och endast de mogna lossnade. Enens ved doftar gott och har använts både till finare slöjd och till gårdsgårdsstötar. Barken användes förr till tåg och mattor och enriset till rökning av kött och fisk.

Om du tittar noga på enen, ser du att några av barren ser ut som små tulpaner. Det är en gallbildning som kallas för kikkbär och som orsakas av den lilla engallmyggan. Förr trodde man att man kunde äta kikkbär mot kikhosta, därav namnet.

Vänd tillbaka och gå förbi Oppsätra. Fortsätt gångvägen ner mot Lillsjön. Till vänster om gångvägen växer det flera grovstammiga tallar. Nere vid Lillsjön finns det en eldstad där det kan passa bra att ta en fikapaus.

12. Sprickdalslandskapet

Lillsjön som du sitter vid nu är också en del av Tyresåns sjösystem. Om man kunde flyga som en fågel över Tyresö skulle man se att Lillsjön och de andra sjöarna skär in som

vattenfyllda sprickor i vårt landskap. Sprickorna går oftast i nordväst-sydostlig riktning eller nordost-sydväst. Ibland är de vattenfyllda som Lillsjön och Tyresö-Flaten. Sprickorna är en del av vårt sprickdalslandskap, som är typiskt för Tyresö och Sörmland. Det är ett resultat av kontinentalkrokar som ägde rum för många miljoner år sen och som fick till resultat att vårt urberg sprack upp. Och som har gett oss vårt kuperade, sjörika, omväxlande landskap.

Gå över bron till gångvägen och gå till höger efter bron så att du åter går norr om Tyresö-Flaten. Kanske upptäcker du något nytt nu som du inte såg när du gick här i början av turen. Annars går du tillbaka till busshållplatsen samma väg som du gick hit.

Hoppas du har haft en fin vandring!

Fler turer hittar du på tyreso.se/naturguidningar

Har du frågor eller funderingar? Kontakta gärna Martina Kiibus, 070-169 81 83.